

לא תתגודדו – בין הלכה להנהגה

הרב יעקב רט, רב קהילת יפה נוף בלוד, ור"מ בישיבה תיכונית בנתניה

מבוא

בדיחה יהודית מפורסמת אומרת כי כל יהודי צריך שיהיו שני בתי כנסת בשכונתו: אחד להתפלל בו, ואחד כדי שיהיה לו ביכנ"ס שאליו לעולם לא ייכנס... לצערנו, בכל בדיחה יש גם קורטוב אמת, ולפעמים היהודים "מצטיינים" בוויכוחים, מריבות ופילוגים, וכמובן שה"לשם שמיים" רק גורם להחריף את המאבק.

פעמים רבות נדרש רב הקהילה, כפוסק וכמנהיג, להכריע בוויכוחים ובמריבות המתעוררים בקהילתו בין סיעות שונות. סיבות רבות ומגוונות יש למחלוקות אלו: קביעת נוסח התפילה (בעיקר בקהילה הכוללת אנשים מעדות שונות), זמני התפילה, הפיוטים שייאמרו, כמה ישירו, כמה יאריך החזן, אם לומר הלל ביום העצמאות או בליל פסח, עמידה או ישיבה בקריאת התורה ועוד. פעמים רבות ויכוחים אלו מאיימים לפצל את הקהילה, להקים מניין חדש וכדו'.

בדורנו בפרט, כאשר בני אותו יישוב ואותה קהילה מגיעים מרקעים שונים, מעדות שונות וממנהגים שונים, עלולים להיווצר בקלות מתחים ומחלוקות.

הרב נמצא פעמים רבות בהתלבטות, מצד אחד הוא רוצה לתת ולאפשר לכל אחד את מקומו ומנהגיו, ומצד שני הוא רוצה לאחד את כולם, ולא לתת לכל אחד לנהוג אחרת או להקים תתי-קהילות. הרב נדרש להכריע בשאלה היכן עובר הגבול בין הרצון הנכון לשמור את מנהגו של כל אחד ואחד ובין הצורך לדאוג לאחדות. הכרעה לא נכונה בסוגיה זו עלולה לדרדר את הקהילה כולה לעימותים חוזרים ולמחלוקות.

סוגיית "לא תתגודדו" היא סוגיה בעלת גדרים הלכתיים לכל דבר, ועם זאת היא גם נותנת לרב הקהילה מבט כללי והכוונה רוחנית כיצד להנהיג ולנהל את הקהילה באופן שישמר את אחדותה. ננסה במאמר זה לסקור בקצרה את הדיון ההלכתי, ודרכו לתת כלים והכוונה עקרונית לפסיקה ציבורית-קהילתית בנושא זה. היישום בפועל בסוגיה זו עשוי להשתנות מקהילה לקהילה, לפי אופייה ואופן התנהלותה, אך אנו ננסה לגבש את הכללים העשויים לכוון את רב הקהילה כיצד לפסוק ולהדריך בקהילתו.

א. מקור האיסור ותוקפו

הסוגיה העיקרית בנושא זה נמצאת במסכת יבמות¹ שם ריש לקיש דורש: לא תתגודדו² - לא תעשו אגודות אגודות.

אף על פי שאין מקרא יוצא מידי פשוטו, ובוודאי כוונת הפסוק לאסור גדידה ושרט בבשר כמנהג האמוריים על מתייהם, מדיוק התורה לכתוב "לא תתגודדו" ולא כתבה לא תגודו או לא תגודדו, דורשת הגמרא את האיסור לעשות אגודות אגודות.

באופן פשוט משמע מסוגיית הגמרא שמדובר בדרשה הלכתית לכל דבר, וממילא תוקפו של האיסור לעשות אגודות אגודות - אף הוא מן התורה. כך משמע מלשון הרמב"ם שלאחר שהביא את איסור הגדידה המחייב מלקות מדאורייתא, כתב:³

ובכלל אזהרה זו שלא יהו שני בתי דינין בעיר אחת זה נוהג במנהג וזה נוהג במנהג אחר, שדבר זה גורם למחלוקת גדולה וכתוב לא תתגודדו - לא תעשו אגודות אגודות.

גם מהכסף משנה מוכח שהבין שתוקף האיסור מדאורייתא,⁴ וכמותו למדו בפשטות רוב האחרונים.

1 יג ע"ב-יד ע"א.

2 דברים יד, א.

3 הלכות ע"ז יב, יד.

4 שכן הוא מקשה מדוע אין זה לאו שבכללות שאין לוקין עליו, ומתרץ שכאן אנו יודעים שעיקר הלאו הוא שלא נגודד עצמנו, והאיסור להיעשות אגודות אגודות

אך מלשון הרמב"ם בספר המצוות נשמע קצת אחרת. שם מאריך הרמב"ם באיסור הגדידה, ובסופו כותב:⁵

והנה אמרו שיכלול לאו זה גם כן האזהרה מחלוק בתי דיני ישראל במנהגם וחילוף הקיבוצים, ואמרו "לא תתגודדו - לא תעשו אגודות אגודות", אבל גופיה דקרא הנה הוא כמו שבארו ואמרו "לא תעשו חבורה על מת" וזהו כמו דרש.

יש אחרונים⁶ שלמדו מלשונו כאן שהאיסור הוא רק מדרבנן (דרש בעלמא, מעין אסמכתא בלבד), אך באופן פשוט יותר, וכדי שלא יהו דבריו בספר המצוות סותרים את דבריו במשנה תורה, נראה להכריע כפי שלמד הכס"מ שתוקפו של האיסור מדאורייתא, וכונתו של הרמב"ם בספר המצוות היא לומר שכאן ברור לנו מה הפשט המרכזי בפסוק, וזה בא כדרשה נוספת, ולכן אין זה בגדר לאו שבכללות.

לשאלה אם תוקף האיסור הוא מדאורייתא או מדרבנן, עשויה להיות משמעות רבה. למשל, אם תהיה התנגשות בין "לא תתגודדו" לבין "אל תיטוש תורת אימך" וחשיבות השמירה על מנהגי המסורת, שהרי אם "לא תתגודדו" הוא איסור תורה - באופן פשוט יש להכריע לטובת האחדות, אפילו אם היא תבוא על חשבון שמירת המנהגים, אך אם הוא איסור מדרבנן בלבד, עדיין יש מקום לדון בכך.

נוסף לאיסור "לא תתגודדו", מצינו בחז"ל גדר נוסף:⁷

אל ישנה אדם מפני המחלוקת.

איסור זה נאמר בהקשר של שינויי מנהגים באיסור עשיית מלאכה בערב פסח עד חצות. לאיסור זה אין מקור מהתורה וברור שגדרו מדרבנן. גם טעמו של האיסור מפורש - מפני המחלוקת.

הוא איסור נוסף שריבה הכתוב, אך מעצם הקושיה אנו כבר מבינים שהכס"מ למד בדברי הרמב"ם שתוקף האיסור מדאורייתא, וגם בתירוצו לא חזר בו מהבנה זו.

5 ל"ת מה.

6 עיין ביעיר אוזן לרב החיד"א מערכת הבי"ת אות ח'.

7 משנה פסחים ד, א.

ב. טעם האיסור

בטעם האיסור נחלקו לכאורה הראשונים: מרש"ם⁸ לאורך כל הסוגיה רואים שטעם האיסור הוא "דמיא לשתי תורות", דהיינו כשאין אחידות בקהל בהנהגה הלכתית, נראה הדבר כאילו יש כאן שתי תורות, ולכן התורה אוסרת עלינו לעשות אגודות אגודות ומחייבת הנהגה הלכתית אחידה. לעומת זאת, מהרמב"ם⁹ משמע שטעם האיסור הוא ש"דבר זה גורם למחלוקת גדולה". בהמשך הדברים נדון בנפקא מינות אפשריות העולות מההבנות השונות.

ג. גדרים העולים מהסוגיה ביבמות

כאמור לעיל, הסוגיה המרכזית העוסקת בדין זה נמצאת במסכת יבמות, ומהשקלא וטריא בגמרא ומדיוני הראשונים נולדו כל החילוקים בדין זה. בפסקאות הבאות ננסה לבאר את הגמרא כסדרה, תוך מתן דגש על הגדרים ההלכתיים שנולדו ממנה.

1. מנהגא ואיסורא

הסוגיה מזכירה את "לא תתגודדו" בהקשר של הזמנים השונים לקריאת המגילה (לבני הכפרים, הכרכים והמוקפים). ריש לקיש שואל את ר' יוחנן מדוע אין כאן "לא תתגודדו". בתחילה עונה לו ר' יוחנן מהמשנה בפסחים (שם) הפוסקת לגבי מלאכה בערב פסח קודם חצות כי כל מקום יעשה כמנהגו, ורואים שאין בכך בעיה של "לא תתגודדו". ריש לקיש משיב לו כי אין לדמות הנידון לראיה שכן עשיית מלאכה בערב פסח קודם חצות היא עניין של מנהג, וזמני קריאת המגילה הם עניין של "איסורא" כי מדובר על גדרי חיוב.

8 יבמות שם.

9 במשנה תורה שם.

לפי תירוץ זה עולה כי במנהגים אין שייך איסור "לא תתגודדו" אלא רק בהלכות, באיסורים.

בהמשך מקשה ר' יוחנן ממשנה אחרת בפסחים (נה ע"א) העוסקת בעשיית מלאכה בליל י"ד בניסן, ושם הלשון היא "בית שמאי אוסרין", משמע שאין זה רק גדר של מנהגא, וממילא חוזרת שאלת ה"לא תתגודדו", ואז ר' יוחנן מתרץ שאין בהימנעות מעשיית מלאכה משום "לא תתגודדו", כי "הרואה אומר מלאכה הוא דלית ליה".

לפני שנעסוק בתירוץ האחרון, יש מקום לעיין אם כעת שהגענו לתירוץ זה - כבר אין צורך בתירוץ הקודם וממילא אין להלכה חילוק בין איסור למנהג, או שמא התירוץ הראשון קיים והוא אמת, אף על פי שאינו מספיק לתירוץ קושייתנו.

המגן אברהם¹⁰ סובר כי התירוץ הראשון לא נפסק להלכה. הוא מוכיח זאת מלשון הרי"ף והרא"ש אשר הביאו רק את המסקנה.

גם מלשון הרמב"ם משמע שאף במנהגים קיימת בעיה, וז"ל:¹¹

ובכלל אזהרה זו שלא יהו שני בתי דינין בעיר אחת זה נוהג במנהג וזה נוהג במנהג אחר.¹²

כך משמע גם מלשון הרמ"א¹³ הפוסק לגבי המנהגים השונים לימי האבלות בספירת העומר, וז"ל:

ולא ינהגו בעיר אחת מקצת מנהג זה ומקצת מנהג האחר משום לא תתגודדו.

לעומתם, הריטב"א¹⁴ הנצי"ב¹⁵ ופוסקים נוספים¹⁶ הביאו להלכה את החילוק בין מנהג לאיסור.

ניתן להסביר שגם הדיון הזה תלוי בשאלה מהו יסוד האיסור. שכן להסברו של רש"י שלא תיראה התורה כשתי תורות, ניתן להבין יותר מדוע

10 תצג ס"ק ו.

11 משנה תורה, שם.

12 אם כי אין דיוק זה הכרחי. עיין ב'משפט כהן' סימן קכה שהסבירו אחרת.

13 בסימן תצג.

14 ביבמות.

15 משיב דבר סימן יז.

16 עיין שו"ת חסד לאברהם או"ח סימן ט, יביע אומר חלק ו סימן י ועוד.

אינו שייך במנהגים, ולעומת זאת לשיטת הרמב"ם, שלא לעורר מחלוקת, מובן יותר שהוא אוסר אף בחילוקי מנהגים, שאף הם יוצרים מחלוקות בקהילה. כך הביין גם הנצי"ב בתשובתו.¹⁷

2. לא מינכרא מילתא

כאמור לעיל, הגמרא הגיעה במסקנתה לתירוץ "הרואה אומר מלאכה הוא דלית ליה". כוונת הגמרא היא שאין בעיה של "לא תתגודדו" בכך שחלק מהאנשים אינם עושים מלאכה, כי אין ניכר שהימנעותו מעשיית מלאכה נובעת מאיסור, אלא אולי פשוט אין לו עכשיו מלאכה. תירוץ זה מחדש כי כאשר לא ניכר כי יש כאן חילוקי מנהגים – אין בעיית "לא תתגודדו".

תירוץ זה, אשר בוודאי התקבל למסקנת הגמרא, מותיר לנו פתח משמעותי להקל בכל מקרה שחילוקי המנהגים אינם ניכרים, כגון בתפילה בלחש, כאשר כל אחד מתפלל מתוך סידורו, ואין קולו נשמע לרעהו, וכדומה.

3. שני בתי דינין בעיר אחת

בהמשך מקשה הגמרא ממחלוקת בין בית שמאי לבית הלל בהקשר של המשנה ביבמות העוסקת בדין היתר הצרות לאחים, ולפי השיטה שכל אחד נהג בפועל כמנהגו, כיצד הסתדר הדבר עם האיסור "לא תתגודדו"? והגמרא מסיקה מסקנה חשובה נוספת בגדר האיסור:

לאבבי האיסור קיים דווקא בשני בתי דין בעיר אחת אך לא קיים בשני בתי דין בשתי עיירות, ולרבא האיסור אינו קיים אף בשני בתי דין בעיר אחת והוא קיים רק בבית דין אחד אשר מחולק בתוכו, חציו מורה כך וחציו מורה אחרת.

בדרך כלל אנו פוסקים כרבא, ולפי זה יש לפסוק גם כאן שבשני בתי דין בעיר אחת לא קיימת הבעיה. וכבר תמהו כל המפרשים על הרמב"ם מדוע פסק להחמיר כאבבי אף בשני בתי דין בעיר אחת.

17 משיב דבר יז.

אף כאן יש שרצו לתלות זאת בטעם האיסור.¹⁸ לפי טעם הרמב"ם שהאיסור הוא מפני המחלוקת, הרי שאף בשני בתי דין בעיר אחת יש לחשוש למחלוקת, אך לטעמו של רש"י, שלא ייראה כשתי תורות, האיסור שייך דווקא בהוראות סותרות היוצאות מאותו בית דין, מפני שזה נראה כאילו אין הוראה ברורה של התורה וכל אחד עושה כראות עיניו, אך ברגע שיש שני בתי דין וכולם יודעים שיש ביניהם מחלוקת וכל אחד נוהג כפי הכרעת בית הדין שלו - לית לן בה.

להלכה קיבלו הרי"ף והרא"ש ורוב הפוסקים את דעתו של רבא, וממילא כשיש שני בתי דין בעיר אחת, כבר לא שייכת בעיית "לא תתגודדו". חילוק זה פותח אף הוא פתח משמעותי בעולם ההלכה, שכן כאשר לכל צד יש הבסיס ההלכתי שלו באותו מקום - הרי שהם יכולים לנהוג במנהגיהם המחולקים.

בתשובות הבית יוסף¹⁹ רואים כי אכן השתמש מרן בחילוק זה, ובעוד שלקבוצת אשכנזים שהגיעו לעיר פליבנא פסק שעליהם לנהוג כמנהג אנשי המקום (ספרד), במקום אחר פסק שאין רוב אנשי המקום הנוהגים כרא"ש יכולים לכפות את המיעוט הנוהג כרמב"ם. ההסבר הוא כי במקום שבו שורר מנהג אחד, בית דין אחד, אם יבוא מישהו וינהג אחרת, הרי הוא עובר על איסור "לא תתגודדו". לעומת זאת, במקום שבו יש סיעה הנוהגת כך וסיעה הנוהגת אחרת, ולכל סיעה הרבנים שלה, הרי זה נחשב לשני בתי דין בעיר אחת, שלהלכה מותר להמשיך לנהוג במנהגים חלוקים.

יסוד זה היווה בסיס לפסיקת רבני דורנו בעניין מנהגי עדות שונות בארץ ישראל. הרב עובדיה יוסף זצ"ל הניף ידו כמה פעמים²⁰ בפסיקתו כי לא שייך "לא תתגודדו" בעניין זה, מפני שלכל עדה קיימים המסורת שלה ובית הדין שלה.

18 עיין שו"ת אהלי תם סימן קע.

19 בשו"ת אבקת רוכל סימנים לב, ריב.

20 יביע אומר ו, יד, יחווה דעת ד, לו, ועוד.

4. ברכים ומוקפים

חילוק משמעותי נוסף ניתן ללמוד מדיון הראשונים בסוגיה ביבמות. הרא"ש מקשה מדוע אין בעיה בכך שבני העיר קוראים לעצמם בי"ד ובני הכפרים בי"ג, הרי זה דומה לבית דין אחד באותה העיר אשר חציו מורה כך וחציו אחרת?

בתירוצו הראשון אומר הרא"ש:

כיוון דלא עבדי הכי משום פלוגתא אלא שהמקום גורם, ואם היה בן מקום זה הולך למקום אחר היה עושה כמותו לא מיחזי כב' תורות.

זאת אומרת, כאשר אין כאן מחלוקת עקרונית, וכל אחד מסכים שחברו צריך לנהוג כפי שהוא נוהג, הרי שאין כאן איסור "לא תתגודדו".

המג"א²¹ לומד מתירוץ זה של הרא"ש שאם בני פולין, אשר נהגו להתענות ולומר סליחות כב' בסיוון, מתקבצים למקום אחד עם יוצאי קהילות אחרות – אין בעיה שאלו יאמרו סליחות ואלו לא, מכיוון שכל אחד מסכים עם מנהגו של חברו.

לעומת זאת במחלוקת הלכתית עקרונית שבה כל אחד רואה את חברו כטועה ושגם הוא צריך לנהוג כמותו – שם שייך איסור "לא תתגודדו".

חילוק זה משמעותי מאוד הן באשר לחילוקי מנהגים בין עדות, כמו שציין המג"א ובהצטרף לאמור לעיל בנוגע לשני בתי דין בעיר אחת, הן באשר לפירודים שאינם נובעים מאידיאולוגיה ועקרונות, אלא משיקולי נוחות, צרכים שונים וכדומה, אשר בהם לא אמורה להתעורר מחלוקת ובוודאי לא החשש שתיראה התורה כשתי תורות.

יסוד זה יכול לשמש אותנו בשאלות שונות של הפרדת מניינים מטעמים שונים כגון: זמן התחלת התפילה, אורך התפילה, שירים וחזנות בתפילה וכדומה, וכן במקרה של אדם שיש לו יארצייט, שבאופן חד-פעמי רוצה ליצור לעצמו מניין נוסף.

בכל המקרים הללו, כאשר ברור לכול שאין כאן חלוקה על רקע אידיאולוגי ועקרוני, הבעיה ההלכתית נפתרת. לעומת זאת כאשר הרצון

21 בסמ"ק תפ"ט.

להקים מניין נוסף נובע ממחלוקת אם לומר לומר הלל ביום העצמאות או בליל פסח או לא לומר - אז בוודאי הדבר אסור מדין "לא תתגודדו".
 כמוכן, שגם כאשר הבעיה ההלכתית נפתרת, יש לרב הקהילה לשקול את העניין מבחינת טובת הנהגת הקהילה, כפי שנעסוק בהמשך.

ד. מהדרין או יוצרים מחלוקת

אחד הדברים היוצרים לפעמים את בעיית ה"אגודות אגודות" הוא חוסר אחידות הנובע מכך שחלק מהקהל רוצים להדר ולהחמיר בהלכה מסוימת וחלק אינם רוצים בכך.

למשל, כאשר בבית כנסת אשכנזי רוב המתפללים נוהגים לשבת בקריאת התורה, אך אחד רוצה להחמיר ולעמוד. לפי האמור עד כה נראה שניתן להקל בדבר זה כאשר ברור לכול שזו רק חומרה, הן מפני שחומרה נחשבת למנהג בלבד ולפוסקים רבים לא שייך "לא תתגודדו" במנהגים, הן מפני שכאשר כולם מסכימים שמעיקר הדין מותר לשבת והעמידה היא חומרה, אין הדבר מביא לידי מחלוקת ואף לא שתי תורות.

אמנם לכאורה שונה הדבר בבית כנסת ספרדי, שם המנהג לשבת אינו נובע מחוסר רצון להחמיר או להדר אלא יושבים בדווקא כפי מנהג האר"י,²² והעמידה תיחשב לפרישה מהציבור, שכן הם סוברים שצריך דווקא לשבת וממילא אין כאן הסכמה למנהג השני, כמו שתיאר המג"א.
 הראשון לציון הרב בקשי דורון²³ יצא נגד מנהגם של אותם בני תורה שהורגלו בישיבותיהם לעמוד בשעת קריאת התורה וכך עושים גם בימי "בין הזמנים" בבתי הכנסת הספרדיים. הרב האריך שם לבאר כי גם האחרונים²⁴ אשר משמע מהם כי ראוי לעמוד אף בין היושבים, לא אמרו זאת אלא מפני שראו את העמידה כחובה מעיקר הדין, או מפני שראו את הישיבה כנוהג שנוצר מפני חולשת הדורות, אך כל זה איננו נכון במציאות

22 כמובא בשער הכוונות דף מח ע"א.

23 שנה בשנה תש"ס 183-190.

24 אמרי בינה, פרי חדש וסדר היום.

שלנו שהמנהג לשבת בבתי הכנסת הספרדיים מבוסס על האר"י ואינו נובע מחולשה, והחובה לעמוד איננה מעיקר הדין כנפסק ברמ"א.²⁵

ה. ההנהגה הרצויה בקהילה המעורבת מעדות שונות

אחת השאלות המתעוררות היום בקהילות חדשות וצעירות היא אם עדיף להקים מראש בתי כנסת שונים כדי שכל אחד יוכל להמשיך בציבור כמסורת אבותיו, או שמא יש להעדיף את אחדות הקהילה וליצור קהילה אחת בלבד; ואם קהילה אחת – כיצד ראוי לנהוג בה? הרוב קובע? החזן? כל יום נוסח אחר? יש לציין, כי אין ספק שהדיון בשאלה זו איננו רק הלכתי, כי אם גם, ואולי בעיקר, הנהגתי.

הרב יעקב אריאל²⁶ סובר באופן חדר־משמעי כי כאשר הדבר אפשרי מבחינה ציבורית יש לשאוף לאחדות הקהילה ולא לפצלה למניינים שונים. הרב אריאל מבסס את תשובתו על חשיבות "ברוב עם הדרת מלך" ועל איסור "לא תתגודדו".

בנוגע לטענה כי בארץ ישראל ציבור האשכנזים והספרדים נחשב לשני בתי דין בעיר אחת, מסכים הרב אריאל באופן עקרוני, אך סבור כי בקהילה קטנה אין מקום להקל באיסור "לא תתגודדו".

בנוגע לטענה של שמירת מסורת העדה ומנהגיה טוען הרב אריאל כי "לא תתגודדו" ואחדות הקהילה עדיפים ומחייבים יותר מאשר "אל תיטוש" (עייני בתחילת דברינו), וכן הוא טוען שכל אחד בוודאי ימשיך במסגרת ביתו הפרטי את מנהגי מסורת אבותיו, ושום מסורת לא תלך לאיבוד.

כמובן שהדברים נכונים כאשר הדבר אפשרי ובר ביצוע. כאשר הנסיון לאחד את כולם יגביר את המתחים והפילוגים – בוודאי שבמקרה כזה נעדיף להפריד את המניינים למען האחדות והשלום, אך כאשר הוא אפשרי – בוודאי ראוי להתאחד ולא להרבות בפילוגים.

אם כן, כאשר הדבר אפשרי, עולה שאלה חדשה – כיצד יש לנהוג עתה בקהילה כזאת? כיצד יש לקבוע את הנוסח והמנהגים? האם יש לתת

²⁵ קמו, ד.

²⁶ תחומין, כרך ט, עמ' 196. ובניגוד לדעתו של הרב דרייפוס, המובאת בתחומין כרך ח.

לכל אחד להמשיך כמנהגו בתוך הקהילה המעורבת, או שמא יש לאחד את כולם לאותו נוסח?

על שאלה זו עונה הרב אריאל שיש לאמור את רוחו ויכולתו של הציבור. שכן לכתחילה יש לשאוף לקביעת נוסח אחיד, שלפי ההלכה אמור להיקבע לפי מנהג רוב המתפללים, אך ידוע שלפעמים קביעה חדה כזאת עלולה דווקא להצית את אש המחלוקת, שכן כל אחד בכל זאת רוצה להמשיך ולנהוג במסורת שלו.

אחדות לא ניתן לכפות, אך ניתן להוביל ולכוון אליה. כאן צריך רב הקהילה לחוש את רחשי הקהל, לנווט מצד אחד כמה שניתן לכיוון האחידות, אך לבחון בתשומת לב ובראייה קדימה עד כמה זה באמת ניתן. ברור שאם כל אחד לא יכול לשמוע את הקדיש בנוסח האחר – הרי שבקהילה כזאת עדיף להקים מראש שני מניינים, אך ברגע שיש את הרצון לאחד, ראוי לעורר אותו עד כמה שניתן.

אחד הדברים החשובים בהנהגה מורכבת זו הוא לדעת על מה להקפיד, וממה להרפות. שכן, למשל, בעניינים הקשורים לסדר התפילה, כגון: כרוך שאמר לפני "הודו" או אחריו, הגבהה לפני קריאת התורה או אחריה, שיר של יום לפני "עלינו לשבח" או אחריו וכדו' – בעניינים אלה ודאי ראוי להקפיד מפני שאין זה ראוי שבכל יום יהיה סדר חדש לתפילה, ובזה קל יותר לשכנע את המיעוט להיגרר אחרי הרוב.

לעומת זאת, בענייני ניגונים ופיוטים ראוי מאוד לתת מקום למנהגים השונים. מנהגי אשכנז אינם מחייבים דווקא את המנגינה האשכנזית וגם אינם שוללים תוספת של פיוט ספרדי. לפעמים נתינת המקום בדברים אלו – מסייעת ליצירת האחדות ומונעת מחלוקות.

כמו כן, בדברים שאינם קשורים ל"רשות הרבים" של בית הכנסת בוודאי שיש מקום לשמירת המנהג הפרטי, כגון נוסח תפילת הלחש, אופן נענוע הלולב וכדו'.

בכל הנוגע ל"רשות הרבים" יש לשאוף לאחד עד כמה שניתן. למשל, אין זה ראוי שבאותה קהילה יתפצלו לשני מועדי קידוש לבנה על רקע חילוקי מנהגים בין העדות השונות. אם גם אשכנזים יכולים לדחות את קידוש הלבנה בשבוע ולזכות לאחדות ולרוב עם – אין סיבה שלא להנהיג כך (אלא אם כן קיים חשש ממשי שבשבוע שלאחר מכן יהיה מעונן).

אותם עקרונות צריכים ללוות את רב הקהילה גם בבואו להכריע

בבקשות פיצול שונות, שאינן באות על רקע הלכתי מובהק. כגון כאשר רוצים לפצל את המניין בגלל ויכוח על השעה, על הניגונים (קרליבך, חזנות וכו') או על הקצב. גם אם הבעיה ההלכתית של "לא תתגודדו" אינה קיימת כאן, בוודאי שלכתחילה יש לשאוף לאחד ולא להפריד. אך הרב בתבונתו צריך לבחון אם האחדות תתקיים יותר במניין המשותף או דווקא בפיצול המניינים. אם אפשר להגיע לנוסח מוסכם של פשרה לגבי זמן התפילה או מהירותה, או לקבוע שבתות מסוימות לכל צד וכדו' – הרי שבוודאי זה עדיף, אך אם הרצון לאחד את כולם למניין אחד בכוח רק יוסיף ויכוחים ומריבות – הרי שאז טובת האחדות היא לתת לכל סיעה את המענה שלה, ואם צריך אז גם את המניין שלה. ואיזהו חכם – הרואה את הנולד.

1. סיכום

ניסינו לסקור בקצרה את הסוגיה ביכמות ואת הגדרים ההלכתיים העולים ממנה. ראינו שביסוד האיסור קיימת מחלוקת אם הוא נובע מהחשש כלפי חוץ שלא תיראה התורה כשתי תורות, או שהוא נובע מהחשש למחלוקת פנימיות בקהילה. במהלך המאמר ראינו שייתכן שיש למחלוקת זו השלכות הן בדיון לגבי "לא תתגודדו" במנהגים, הן במחלוקת האמוראים לגבי שני בתי דין בעיר אחת. אין הכרעה חד-משמעית במחלוקת זו וברור שיש לתת את הדעת בכל מקרה לשני הנימוקים.

תירוץ נוסף שהתקבל בגמרא הוא שכאשר אין ניכר שיש כאן הנהגות שונות – אין בעיה של "לא תתגודדו", וזה הוביל אותנו להקלות בכל הקשור לתחום הפרטי של האדם שבו אין ניכר שהוא נוהג אחרת מאחרים, כגון נוסח תפילת הלחש וכדומה.

גדר חשוב נוסף שראינו בדברי הרא"ש והמג"א הוא שאם כל אחד מסכים שחברו צריך לנהוג כפי שהוא נוהג, הרי שאין בכך איסור "לא תתגודדו". בעצם, מיקדנו את איסור "לא תתגודדו" למחלוקות עקרוניות בלבד. אם אין באמת ויכוח בין הצדדים – לא שייך "לא תתגודדו".

גדרים אלו הביאו את הפוסקים לידי קביעה עקרונית שבארץ ישראל לא שייכת בעיית "לא תתגודדו" בין מנהגי העדות השונות (נחשב לשני

בתי דינין, מנהגא ולא איסורא, ואין בעצם מחלוקת עקרונית מפני שכל אחד מסכים שחברו צריך לנהוג כך). אף שקביעה זו בוודאי מתירה לנו להקים שני בתי כנסת באותה קהילה בנוסחים שונים, לדעת הרב אריאל ערך אחדות הקהילה חשוב יותר. במובן מסוים, גם במקום שגדרי ההלכה כבר אינם מחייבים אותנו ויש היתר הלכתי להיפרד, רוח ההלכה עדיין מכוונת אותנו להנהגת האחדות בקהילה, ומתגברת אף על הרצון לשמר מסורת אבות. הבאנו כמה דוגמאות כיצד ראוי להנהיג בקהילה כזאת, כאשר מצד אחד השאיפה היא לקבוע כמה שיותר נוסח ומנהגים אחידים, אך מצד שני לחוש את הדופק של הקהילה כדי ששאיפת האחדות לא תייצר מריבות מיותרות. הדגשנו באילו דברים ראוי לאפשר יותר (במרחב הפרטי, במנגינות ופיוטים וכדו') ובאילו דברים כדאי לשמר יותר את האחדות (סדר התפילה וכדו').

יהי רצון שנזכה לשמר את מסורת אבותינו מתוך אחדות הקהילה. והאמת והשלום אהבו.